

Social mobilitet i optagelse til videregående uddannelser

Temanummer: Som mor så datter: social mobilitet i Danmark

Hvordan påvirkes social mobilitet af optagelsessystemet til videregående uddannelser? Det undersøger jeg ved at simulere effekten af vidtgående ændringer af, hvordan uddannelserne udvælger ansøgere. Jeg viser, at muligheden for at ændre akademikerbørns overrepræsentation på universiteterne er begrænset, såfremt man ikke kan påvirke unges uddannelsesønsker. Fordi optagelsessystemet primært fordeler ansøgere mellem uddannelser, viser jeg samtidig, at casestudier af enkelte uddannelser kan være særdeles vildledende om, hvordan ændrede regler påvirker det samlede optag.

Indledning

Optagelsessystemets effekt på social mobilitet er i disse år til debat. På uddannelser med for mange ansøgere, skal ansøgerne udvælges. Udgør denne udvælgelse en ekstra barriere for ansøgere fra uddannelsesfremmede hjem? Og kan udvælgelsesprocedurer designes, så de modgår negativ social arv?

Regler for optagelse af ansøgere er en politisk beslutning. F.eks. er det besluttet, at karakterer er grundlaget for fordeling i kvote 1. Men et centralt element i fordelingen af ansøgere på uddannelser er ansøgernes egne ønsker. Samfundet kan generelt ikke tvinge unge ind på en uddannelse, de ikke ønsker at gå på. Unge fra forskellige socioøkonomiske baggrunde søger forskellige uddannelser, og der er derfor en begrænsning i, hvad man kan opnå alene ved at ændre regler i optagelsessystemet.

For at forstå, hvordan ansøgers uddannelsesønsker begrænser politikeres muligheder for at øge social mobilitet, simulerer jeg optagelsessystemet med tre kontrafaktiske regelændringer, hvori ansøgers uddannelsesønsker holdes konstante. De tre regelændringer repræsenterer ofte fremførte policy-forslag til at øge den sociale mobilitet. For hvert af disse tre scenarier beregner jeg ændringen i social mobilitet målt ved "chanceulighed" sammenlignet med i dag.

Jeg viser, at eksistensen af kvote 2 ikke gør stor forskel for social mobilitet. Den sociale ulighed i det samlede optag på akademiske bachelorer ville være stort set uændret, hvis man afskaffede kvote 2. Lodtrækning har en større positiv effekt på mobiliteten, og størst effekt har det at lægge ansøgere fra uddannelsesfremmede hjem forrest i køen. Men alle tre regelændringer illustrerer en begrænset mulighed for at påvirke uddannelsesniveaet gennem optagelses-

**MIKKEL HØST
GANDIL**

Postdoktor,
Økonomisk Institut,
Universitetet i Oslo

regler alene. For at få en større effekt er det derfor nødvendigt at ændre ansørgernes uddannelsesønsker.

Hvorfor er simulering overhovedet nødvendigt? Optagesystemets primære opgave er at fordele ansøgere *mellem* uddannelser. Når en ansøger optages ét sted, kan hun ikke optages et andet sted. Uddannelserne er dermed forbundne kar, og den samlede effekt af en regelændring kan ikke beregnes uden at tage højde for strømmen mellem disse kar. Jeg viser i denne artikel, at dette har kvantitativt betydningsfulde effekter.¹

Jeg illustrerer vigtigheden af at betragte optagelsessystemet som en helhed ved at vise effekten af regelændringerne på de enkelte uddannelser. Ved at give en forlomme til arbejderbørn ville repræsentationen forbedres på Statskundskab på KU, men det sker på bekostning af en langt større underrepræsentation af arbejderbørn på Polit. Eksemplet illustrerer, at casestudier af enkelte uddannelser i ringe grad gør os klogere på, hvordan man kan øge social mobilitet i det samlede optagelsessystem. Man bør derfor være særdeles skeptisk overfor konklusioner baseret på enkelte uddannelser.

Et vigtigt spørgsmål er, hvorfor og hvorvidt social mobilitet bør være et mål for optagelsessystemet. Dette diskuterer jeg i slutningen af artiklen. Svaret er ikke åbenlyst.

Tre kontrafaktiske optagelsessystemer

I samarbejde med Uddannelses- og Forskningsministeriet har jeg konstrueret en simuleringsmodel af optagelsessystemet, som opnår en særdeles høj grad af præcision (UFM, 2020; Gandil, 2022). Med denne model kan jeg simulere, hvilke ansøgere der vil blive placeret på hvilke uddannelser, hvis man ændrede reglerne i optagelsessystemet.

Jeg simulerer fordelingen af ansøgere under tre scenarier, hvor reglerne i optagelsessystemet ændres. Disse tre scenarier er tænkt som vidtgående versioner af forslag fremført i den offentlige debat. Disse tre scenarier sætter derfor en ramme for, hvad der er muligt at opnå ved politiske beslutninger. Nedenfor beskriver jeg de tre scenarier og diskuterer kort, hvilke hypoteser der kan ligge til grund for sådanne regelændringer:

1. Fjernelse af kvote 2: Kvote 2 er i dag en mulighed for at blive rangeret på andet end karakterer. Det er umiddelbart uklart, hvilken effekt eksistensen af kvote 2 har på den sociale mobilitet. Socioøkonomisk svage unge får generelt lavere karakterer (EVA, 2019), og kvote 2 kan dermed sikre adgang til uddannelse for denne gruppe. På den anden side viser evalueringen af optagelsessystemet (UFM, 2020), at uddannelserne generelt rangerer resourcesvage ansøgere lavere end ressourcestærke ansøgere med tilsvarende karakterer. Kvote 2 kan derfor give ressourcestærke unge en mulighed for at komme ind på en uddannelse på bekostning af svagere grupper og dermed

potentielt skade for den sociale mobilitet. I dette scenarium overfører jeg alle pladser fra kvote 2 til kvote 1.²

2. **Lodtrækning:** Et alternativ til frit optag er lodtrækning. Inden for hver kvote tildeler jeg ansøgeren et lodtrækningsnummer. Man kan således stadig blive optaget via kvote 1 og kvote 2 (inkl. standby), men der ses bort fra karakteren i kvote 1 og uddannelsernes vurdering af ansøgerne i kvote 2. Denne løsning bliver ofte fremført som et alternativ til en omkostningsfuld vurdering i kvote 2 og uden den sociale slagside i rangering af ansøgere, se f.eks. Altinget (2022). Pga. tilfældigheden vil denne fordeling reflektere den "rå" sociale arv, der kommer fra ansøgernes uddannelsesønsker.³
3. **Socioøkonomi:** Et forslag til at øge social mobilitet er at lade ansøgere fra uddannelsesfremmede hjem komme forrest i køen, som argumenteret for i Altinget (2022). Jeg implementerer dette ved at lade ansøgere fra ufaglærte og faglærte hjem komme forrest i køen, dernæst dem med forældre med mellemlange uddannelser og sidst de med lange uddannelser. Inden for hver forældreuddannelsesgruppe trækker jeg lod om ventelisteplaceringen.

Beskrivelse af den tekniske implementering af disse scenarier er uden for omfanget af denne artikel. Alle tre scenarier holder størrelsen på uddannelser konstant, og de berører således alene fordeling mellem uddannelser og ikke dimensionering. Jeg beregner de kontrafaktiske scenarier baseret på den faktiske fordeling i 2020.

Social mobilitet kan måles på mange forskellige måder med forskellige normative grundlag (Jäntti & Jenkins, 2015). For at kunne indgå i dialog med Thomsen (2022) i et tidligere nummer af *Samfundsøkonomen* kvantificerer jeg social mobilitet via såkaldt chanceulighed i optag mellem akademikerbørn (ansøgere med akademikerforældre) og arbejderbørn (ansøgere med ufaglærte og faglærte forældre). Chanceuligheden indenfor en uddannelse måles som:

$$CU_u = \frac{\frac{N_{ua}}{N_{uf}}}{\frac{N_a}{N_f}},$$

hvor N_{ua} og N_{uf} er hhv. antallet af akademikerbørn og arbejderbørn på uddannelse u , og N_a og N_f er antallet af akademikerbørn og arbejderbørn i det samlede ansøgerfelt. Chanceuligheden er dermed et mål for overrepræsentationen af akademikerbørn på en given uddannelse. Dette mål er ikke i sig selv informativt om, hvorvidt der er et problem med social mobilitet, og hvori problemet i så fald ligger.

Bemærk at jeg antager, at ansøgernes uddannelsesønsker er upåvirkede af reformforslagene. Dette er ikke en uskyldig antagelse. I realiteten vil søgeadfærd tilpasse sig chancen for at komme ind på en uddannelse (se Fack et. al., 2019 og i en dansk kontekst Sperling (2022)). Særligt de scenarier, hvor lodtrækning indgår, må forventes at ændre søgemønstre markant. Dette skyldes, at

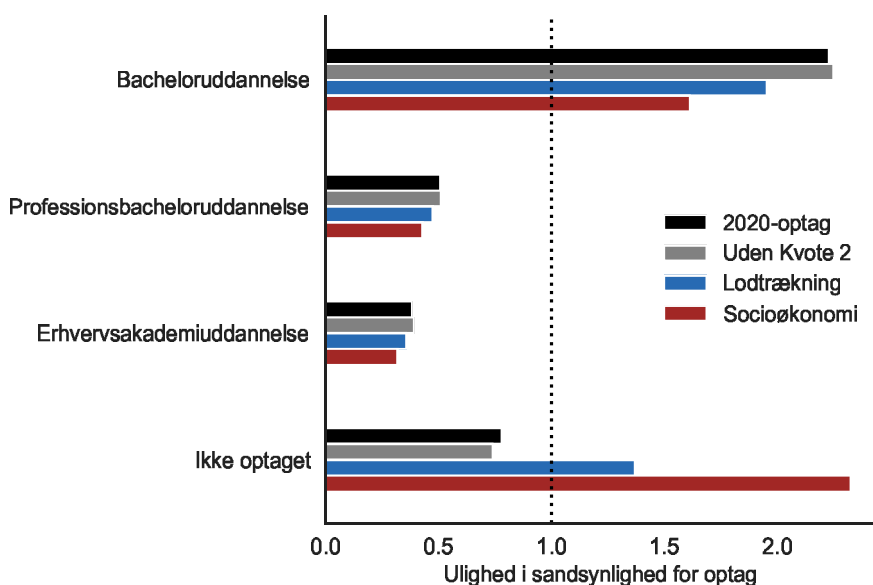
ansøgerne får positive optagelsessandsynligheder på alle uddannelser, hvor de opfylder adgangskravene. Dermed kan det faktiske resultat af sådanne regelændringer afvige markant fra simulationsresultaterne. I terminologien fra Finansministeriet viser simulationerne dermed den ”mekaniske” effekt, som ikke tager højde for adfærdsændringer.⁴

Optag på universiteterne

Figur 1 viser chanceuligheden fordelt på uddannelseslængde i optaget i 2020. De sorte søjler angiver den reelle chanceulighed. Hvis fordelingen er så godt som tilfældig, vil værdien af chanceulighed være 1. Akademikerbørn er overrepræsenterede på akademiske bacheloruddannelser ift. arbejderbørn. Forholdet mellem akademikerbørn og arbejderbørn er således over dobbelt så stort, som hvis man trak tilfældigt fra puljen af ansøgere.

I første kontrafaktiske scenarie, hvor kvote 2 afskaffes, stiger denne ratio markant. Med andre ord bidrager kvote 2 ikke nævneværdigt til den sociale ulighed i det samlede optag til akademiske uddannelser. Hvis man i stedet anvender lodtrækning, falder chanceuligheden, men den er fortsat tæt på 2. Det mest radikale tiltag, hvor unge fra arbejderhjem kommer forrest i køen, nedbringer ratioen til lidt over 1,5. Med andre ord, selvom man tog alle ansøgere fra arbejderhjem og lagde dem forrest i køen, vil akademikerbørn stadig være markant overrepræsenterede på universitetsuddannelserne. Den mekaniske effekt af ændrede regler er dermed begrænset. En markant ændret sammensætning på universiteterne er derfor nødt til ske gennem påvirkning af unges søgeadfærd.

FIGUR 1: Kontrafaktisk chanceulighed på uddannelseslængde

Note: Figuren viser chanceuligheden beregnet på uddannelseslængde. Simuleringer er baseret på optaget i 2020. Kilde: Egne beregninger pba. Danmarks statistisk og Uddannelses- og Forskningsministeriet.

På professionsbachelorer og erhvervsakademierne er arbejderbørn overrepræsenteret, og de forskellige regelændringer påvirker ikke disse ratioer nævneværdigt. De ikke-optagne spejler de akademiske bachelorer næsten en-til-en. I forhold til den reelle fordeling skubber disse tre scenarier dermed ikke ansøgere mellem sektorer men primært mellem at blive optaget på universiteterne og ikke at blive optaget overhovedet. Dette skyldes, at ansøgerne har en tendens til at søge uddannelser af samme type, og at pladsbegrænsningen primært er en faktor på universitetsuddannelserne.

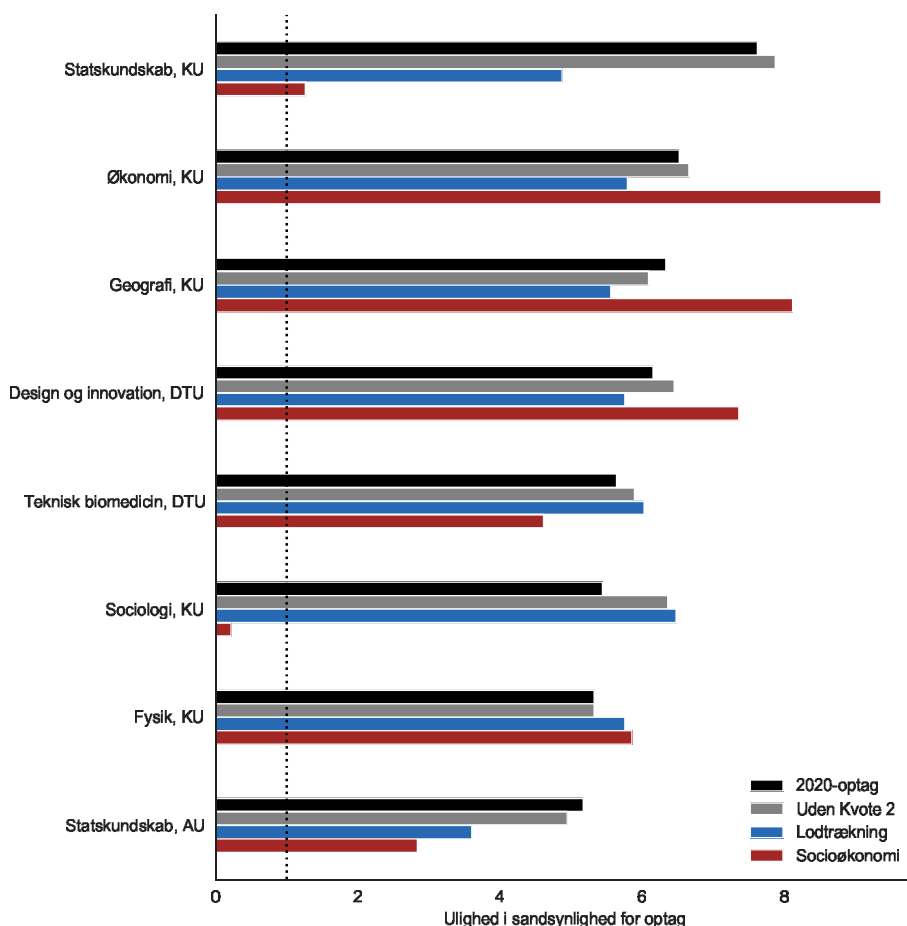
Optag på enkelte uddannelser

I diskussionen om social mobilitet i optagelsessystemet fremhæves undertiden enkelte uddannelser, der har meget skæv sammensætning blandt de optagne, se f.eks. diskussionen af Statskundskab i Djøf-bladet (2022). I figur 2 viser jeg chanceuligheden på nogle af de mest ulige uddannelser, og hvordan det ville se ud i de tre kontrafaktiske optagelsessystemer. Thomsen (2022) viser, at akademikerbørn er svært overrepræsenteret ift. arbejderbørn blandt dimittender fra Statskundskab på KU. Jeg finder det samme blandt optagne ansøgere. Akademikerbørn er overrepræsenteret med en ratio på over 7, som det ses af den øverste sorte barre i figur 2. Denne ulighed vil forstærkes en smule, hvis man afskaffede kvote 2 (grå barre), mens den falder til omkring 5, hvis man trækker lod (blå barre). Den største ændring sker, hvis man sætter arbejderbørnene forrest i køen. Da falder ratioen til godt 1, dvs. ingen overrepræsentation (rød barre). Hvis målet er at skabe en lige fordeling på Statskundskab, så er det derfor attraktivt at give unge fra arbejderhjem en forlomme.

Men figur 2 viser, at fordelingen baseret på forældres uddannelser *øger* det skæve fordeling på Økonomi på KU (Polit) markant. Chanceuligheden på Polit vil endda overstige det oprindelige niveau på Statskundskab. I denne simulation ender det samlede optag på Polit uændret, men sammensætningen ændres. Oprindeligt optagne arbejderbørn på Polit bliver nu i stedet optaget på (bland andet) Statskundskab på KU, mens akademikerbørn, der nu bliver optaget på Polit, hovedsageligt kommer fra Statskundskab på KU og HA. Almen på CBS.

Er en repræsentativ fordeling på Statskundskab vigtigere end på Polit? Overtegnede ved det ikke. Men eksemplet med Statskundskab og Polit viser, hvordan uddannelserne er forbundne gennem ansøgers uddannelsesønsker, og at man i sidste ende primært flytter rundt på ansøgere inden for universitetssektoren.

FIGUR 2: Kontrafaktisk chanceulighed på udvalgte uddannelser

Note: Figuren viser chanceuligheden beregnet på udvalgte uddannelser. Simuleringer er baseret på optaget i 2020. Kilde: Egne beregninger pba. Danmarks statistisk og Uddannelses- og Forskningsministeriet.

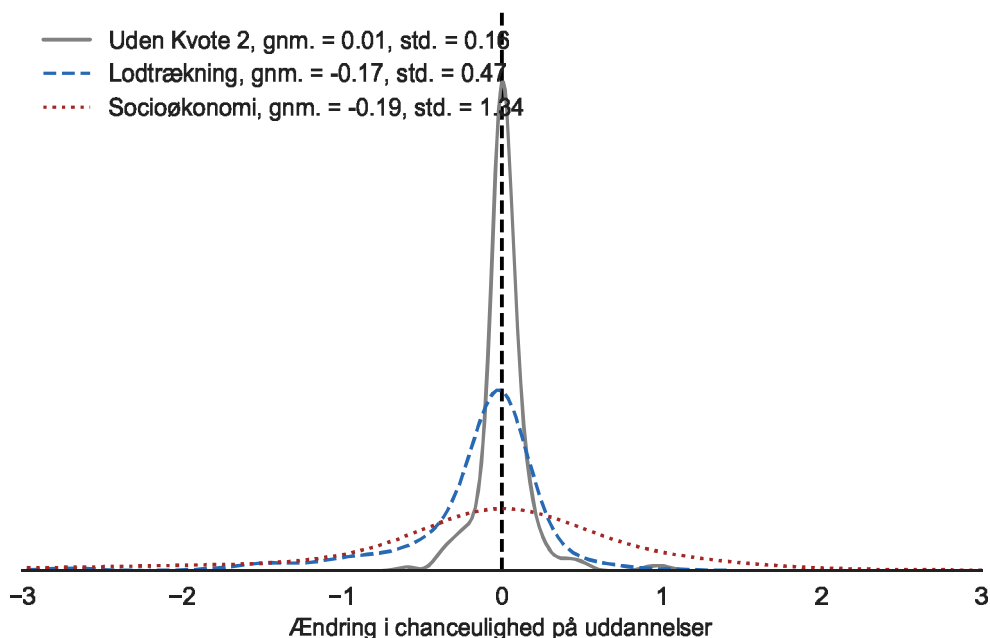
I figur 3 viser jeg fordelingen af ændringer i chanceulighed på tværs af uddannelser for de tre kontrafaktiske scenarier relativt til chanceuligheden i dag. Af denne figur ses det, at der i alle tre scenarier både er uddannelser, hvor chanceuligheden, øges, og hvor den falder.

Med andre ord udgør de forbundne kar skabt af ansøgere ønsker en reel og vigtig faktor. Niveaue eller udviklingen på en enkelt uddannelse fortæller derfor ikke nødvendigvis noget om effekten af generelle reformer af optagelsessystemet. Casestudier kan derfor være særdeles vildledende i forhold til den samlede chanceulighed. Bemærk, at dette også vil gælde for andre samfundsøkonomisk relevante mål. Den centrale pointe er dermed ikke begrænset til diskussionen af social mobilitet, men gælder generelt for indretningen af optagelsessystemet.

En naturlig og relevant indvending overfor ovenstående resultater er, at ansøgere vil tilpasse adfærden til et nyt optagesystem. Eksempelvis afholder en del ansøgere sig formentlig fra at søge en uddannelse, som de ikke har en chance for at komme ind på (Fack et. al., 2019, Bjerre-Nielsen & Chrisander, 2022). Dette vil ændre sig, hvis man eksempelvis går over til lodtrækning. Sådanne

adfærdsændringer afspejles som sagt ikke i simulationerne. I hvilken retning dette vil trække konklusionerne om social mobilitet er uklart og kalder på endda større ydmyghed i forudsigelser om, hvordan social mobilitet kan øges gennem optagelsessystemet.

FIGUR 3: Ændring chanceulighed på uddannelsesniveau

Note: Figuren viser ændringen af chanceuligheden på uddannelsesniveau ved ændrede regler i forhold til det realiserede 2020-optag. Hver uddannelse uanset størrelse på optag har samme vægt. Simulationer er baseret på optaget i 2020. Kilde: Egne beregninger pba. Danmarks statistisk og Uddannelses- og Forskningsministeriet.

Social mobilitet som mål for et optagelsessystem?

Analysen viser, at regelændringer vil have tvetydige effekter på fordelingen af ansøgere på uddannelser. Dette skyldes to forhold. For det første at ansøgers uddannelsesønsker korrelerer med forældrebaggrund. For det andet at optagelsessystemet fordeler *mellem* uddannelser. Begge forhold gør, at det er uklart, hvilket mobilitetsmål man ønsker opfyldt.

En vigtig betragtning er, om ændrede regler vil påvirke den ekstensive margin, mellem uddannelse eller ej, eller på den intensive margin mellem to forskellige uddannelser. Førstnævnte margin er ukontroversiel; Forskning understøtter, at uddannelse generelt er bedre end ingen uddannelse. Sidstnævnte, intensive margin er derimod svær at sige noget generelt om (Altonji et. al., 2016). Hvorvidt en ansøger er bedst tjent med at blive elektriker, sygeplejerske eller statskandskaber, er et spørgsmål om komplementaritet mellem uddannelse og ansøgerens interesser og evner (såkaldt *match*). Både interesser og evner og dermed *match* er påvirket af forhold i barndom og ungdom. Disse forhold må på ansøgningstidspunktet tages som givne. At ansøgere fra akademiker-hjem får højere karakterer, kan skyldes bias, men det vil nogen

grad også afspejle, at disse ansøgere er mere studeparate. Det er derfor ikke indlysende, hvordan optagelsessystemet bør vægte studieparathed og social arv i vurderingsprocessen.

Simulationerne viste, at ansøgers uddannelsesønsker er centrale. Forskning tyder på, at vejledning på ungdomsuddannelserne kan have markante effekter på uddannelsesvalg og gennemførelse, se f.eks. Wiswall & Zafar (2015) og Bleemer & Zafar (2018). Processen omkring optagelsessystemet kan potentielt bidrage med information om uddannelserne og dermed gøre, at ansøgere, uanset forældrebaggrund, kan træffe mere informerede valg. Dette kunne f.eks. være gennem interview og tests, som man anvender i kvote 2 i dag. Dette drejer sig imidlertid om ansøgningsadfærd og ikke *fordeling* af ansøgere. Som simulationen viser, har kvote 2 ikke nævneværdig effekt på samlet social mobilitet i fordelingen, når adfærden holdes konstant. Derudover viser min medforfatter og jeg, at alternative kriterier i kvote 2 øger gennemførelse for den marginale ansøger, men det sker hovedsagligt ved at frasortere umotiverede ansøgere (Gandil & Leuven, 2022). Implikationen er, at man for at øge match skulle gøre det mere besværligt at søge uddannelser. Dette vil dog med al sandsynlighed ramme ansøgere fra uddannelsesfremmede hjem hårdere.

Resultaterne og ovenstående diskussion afspejler, at fordelingen af ansøgere til uddannelser er kompliceret, og at ”nemme” løsninger risikerer at give bagslag. For at kunne formulere policy er det nødvendigt med klare og gennemskuelige mål for optagelsessystemet, hvor potentielt modstridende hensyn afvejes. Samtidig skal policy-forslag evalueres ud fra en samfundsbetragtning og ikke ud fra observationer om enkelte uddannelser.

Noter

1. Mit øvrige arbejde viser, at dette er en generel problemstilling i uddannelsespolitik (Gandil, 2022, Gandil & Leuven, 2022).
2. I simuleringen gør jeg dette ved at overføre pladser fra kvote 2-grupper med gruppenummer, der svarer til et gruppenummer i kvote 1. Hvis ikke der er en tilsvarende kvote 1, overføres pladserne ikke.
3. Lodtrækningen foretages en enkelt gang. Resultaterne er dermed en funktion af den specifikke lodtrækning. Dette betyder ikke det store i praksis, men kan have betydning for enkelte uddannelser.
4. Desuden analyserer jeg optag og ikke fuldførelse, og forskel i frafaldssandsynligheder vil derfor ikke afspejles i resultaterne.

Referencer

- Altinget (2022). Eksperter: Regeringen øger social ulighed med sit forslag til nyt optagelsessystem. <https://www.altinget.dk/forskning/artikel/eksperter-om-nyt-optagelsessystem-regeringens-udspil-oeger-den-sociale-ulighed>
- Altonji, J.G., Arcidiacono, P., & Maurel, A. (2016). The analysis of field choice in college and graduate school: Determinants and wage effects. In *Handbook of the Economics of Education* (Vol. 5, pp. 305-396). Elsevier.
- Bjerre-Nielsen, A., & Chrisander, E. (2022). Voluntary Information Disclosure in Centralized Matching: Efficiency Gains and Strategic Properties. *arXiv preprint arXiv:2206.15096*.
- Bleemer, Z., & Zafar, B. (2018). Intended college attendance: Evidence from an experiment on college returns and costs. *Journal of Public Economics*, 157, 184-211.
- DJØF-bladet (2022), Liste: Her er de mest ulige djøf-studier, <https://www.djoefbladet.dk/artikler/2022/9/liste-her-er-de-mest-uilge-dj-oe-f-studier.aspx>
- EVA (2019), Evalueringen af 7-trins-skalaen
- Fack, G., Grenet, J., & He, Y. (2019). Beyond truth-telling: Preference estimation with centralized school choice and college admissions. *American Economic Review*, 109(4), 1486-1529.
- Gandil, Mikkel (2021). Substitution Effects in College Admissions. Memorandum 3/2021, Oslo University, Department of Economics.
- Gandil, Mikkel & Leuven, Edwin (2022). "College Admission as a Screening and Sorting Device," IZA Discussion Papers 15557, Institute of Labor Economics (IZA).
- Jääntti, M., & Jenkins, S.P. (2015). Income mobility. In *Handbook of income distribution* (Vol. 2, pp. 807-935). Elsevier.
- Sperling, Lena Lindbjerg (2022), Effekter af øget kvote 2-optag og optagelsesprøver, DEA
- Thomsen, J.P. (2022) Social ulighed i adgangen til danske universitetsuddannelser. In *Samfundsøkonomen* (2022, vol 3.)
- UFM (2020): Evaluering af optagelsessystemet til de videregående uddannelser
- Wiswall, M., & Zafar, B. (2015). Determinants of college major choice: Identification using an information experiment. *The Review of Economic Studies*, 82(2), 791-824.